

In de toen nog vrijwel volledig katholieke provincie doken aan het begin van de twintigste eeuw zakenlieden op die zich meester maakten van het nieuwe medium film en zomaar zonder God of gebod filmpjes aan het volk begonnen te vertonen. Ze hadden er een overweldigend succes mee. Op basis van gedegen bronnenonderzoek laat Van Oort zien hoe het krachtenveld tussen onafhankelijke bioscopeigenaren en wereldse en religieuze autoriteiten zich ontwikkelde. De stuwkracht van de commercie stond tegenover een streven naar disciplineren en regulering door de burgerlijke elites, schrijft Van Oort, of ook: men wilde de massacultuur onder controle brengen. Er kwamen eigen katholieke bioscopen en filmzalen met een programmering waarin niet teveel werd toegegeven aan het verlangen van de toeschouwers naar erotiek, geweld en sensatie. Maar het publiek liet zich niet dirigeren en bleef naar de onafhankelijke cinema's gaan. Rond 1923 moest de nederlaag onder ogen worden gezien en werd een nieuwe weg ingeslagen: de houding tegenover de cinema werd afwijzender en de vertoningen in openbare bioscopen werden via gemeentelijke en regionale overheden in Limburg en Brabant onderworpen aan katholieke filmkeuring. Hoe ver die controle ging was afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden, maar tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw bleef er in het katholieke zuiden een spanningsveld bestaan tussen wat de bioscopeigenaren wilden vertonen en wat de kerk wilde toelaten. De kerk raakte steeds meer in het defensief en Van Oorts onderzoek kan dan ook worden beschouwd als een bevestiging van een eerdere stelling van filmhistoricus Karel Dibbets, die de cinema heeft omschreven als een neutrale openbare ruimte in een verzuild Nederland.

Welke rol de film speelde in de modernisering van Limburg wordt in Van Oorts boek ook inhoudelijk mooi aanschouwelijk gemaakt: in de bioscopen kregen de toeschouwers via films uit en over tal van landen een voorheen ongekend uitzicht op de rest van de wereld. Zo speelden zij al vroeg een prominente rol in de Limburgse mentaliteitsverandering die zou uitlopen op vergaande deconfessionalisering.

Hans Schoots
Amsterdam

Patrick van Schie en Gerrits Voerman (eds.), *Zestig jaar vvd* (Amsterdam: Boom, 2008) 211 p. ISBN 978-90-8506-544-9.

De liberalen kunnen zich niet verheugen op een overmatige beroepsmatige aandacht van historici. Volgens sommigen komt dit omdat er over de liberalen geen glorieus verhaal te vertellen is van machtsopbouw zoals over andere grote partijen, maar alleen het relaas van het gestaag afkalven van politieke macht sinds de negentiende eeuw. In dit licht is het verheugend dat de Telderstichting (het wetenschappelijke bureau van de vvd) en het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) in het kader van het zestigjarige bestaan van de vvd een boek over de partijgeschiedenis hebben uitgebracht. Het boek bevat een zestal bijdragen, dat op verschillende thema's ingaat.

In tegenstelling tot bovenstaande is de partijgeschiedenis geen treurzang, maar valt over de vvd juist opvallend veel goed nieuws te melden. De bestuurskundige Uri Rosenthal (U1) laat in zijn bijdrage zien dat de vvd tot 1998 – zij het met ups en down – een flinke electorale groei heeft doorgemaakt. In 1948 werd begonnen met

acht zetels (van de honderd) en het hoogtepunt lag in 1998 toen er 38 (van de 150) zetels werden behaald. Pas vanaf 2002 is er weer een neerwaartse trend waarneembaar. Belangrijke succesfactoren zijn volgen Rosenthal: een krachtige oppositie en een onomstreden leider die in staat is om een stempel te drukken op de politieke agenda. Het gaat doorgaans minder goed als de vvd in de regering de tweede viool moet spelen (achter het cda).

Over de partijorganisaties is eveneens goed nieuws te melden. De historici Erwin van Dijk en Gerrit Voerman beschrijven hoe de vvd zich ontwikkeld heeft van een kiesvereniging tot een moderne politieke partij. In het begin kampte de vvd met een zeer lage organisatiegraad. De partij had niet alleen weinig leden, maar die leden waren bovendien niet erg actief. Vanaf het midden van de jaren zestig begint de partij te ontwaken en de professionalisering zet in de jaren daarna door. Het eindpunt van die ontwikkeling is de recente democratisering van de besluitvorming binnen de partij. Veel meer dan bij andere grote partijen hebben de vvd-leden het voor het zeggen.

Wellicht belangrijker nog, is dat de vvd veel invloed heeft weten uit te oefenen. Tussen 1948 en 2008 zat de partij maar liefst 39 jaar in de regering. Bovendien deden de liberalen niet voor spek en bonen mee. Uit politicologisch onderzoek blijkt dat de naoorlogse regeringsverklaringen over het algemeen niet erg ver afweken van het voorafgaande verkiezingsprogramma van de vvd. Fleur de Beaufort en Patrick van Schie noemen in hun artikel verschillende terreinen waarop de vvd van invloed is geweest. Paul Lucardie wijst in dit verband op een merkwaardige paradox. De vvd had veel invloed ondanks dat zij in het Nederlandse bestel altijd een 'excentrische positie' heeft ingenomen. De geringe programmatische afstand met het cda en de steun van invloedrijk mensen en organisaties in het land, zouden deze paradox moeten verklaren.

Een steeds terugkerend onderwerp is het belang van krachtig leiderschap voor de vvd. Een belangrijk gegeven in dit verband is dat de liberale stroming nooit echt op de 'vaste aanhang' van een zuil hebben kunnen rekenen en er een krachtige leider nodig was om kiezers aan de partij te binden. Henk te Velde behandelt in zijn bijdrage drie succesvolle leiders binnen de vvd: Oud, Wiegel en Bolkestein. Hoewel deze mannen alle drie zeer succesvol waren, verschilde hun stijl. Van der Velde verklaart dit door erop te wijzen dat leiderschap moet passen bij de tijdgeest. De meer autoritaire stijl van Oud paste bij de jaren vijftig, de meer populistische stijl van Wiegel bij de jaren zeventig en de meer intellectualistische stijl van Bolkestein bij de jaren negentig.

De redacteurs van het boek hebben gekozen voor een thematische benadering en niet voor een strikt organisatorische geschiedenis of een beschrijving van binnenuit. Deze thematische aanpak geeft ruimte voor verschillende invalshoeken en maakt de lezer snel wegwijs in een bepaald aspect van partijgeschiedenis. Jammer is wel dat er weinig moeite gedaan is om de verschillende bijdragen op elkaar af te stemmen. Punten die in het ene artikel met verve worden gemaakt, worden in andere artikelen gemist en of net anders geïnterpreteerd. Het is in dit opzicht ook spijtig dat er geen synthetiserend artikel is opgenomen, waarin de verschillende draden van de bundel op een elegante manier aan elkaar worden gevlochten.

Een tweede punt van kritiek is dat de bijdragen in de bundel over het algemeen weinig diepgang bevatten. De meeste artikelen in het boek zijn erg beschrijvend en missen een meer diepgravende analyse. Te weinig wordt de geschiedenis van de vvd in het licht van de wetenschappelijke discussie over politieke partijen gezien. In het verlengde hiervan is de focus van de artikelen ook erg naar binnen gericht. Bijna nergens wordt de partijgeschiedenis in de context geplaatst. Hoewel de redacteurs

anders hebben beoogd, is het boek daardoor toch vooral een interne geschiedenis geworden.

Al met al geeft het boek een aardig overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen van de vvd op een aantal thema's, maar ook niet meer dan dat. Voor de liberale geschiedschrijving blijft er ook na dit boek dus nog veel werk aan de winkel.

Frank Zuijdam
Utrecht

James D. Tracy, *The founding of the Dutch Republic. War, finance, and politics in Holland, 1572-1588* (Oxford etc.: Oxford University Press, 2008) 343 p.
ISBN 978-0-19-920911-8

Het gewest Holland in de zestiende eeuw mag zich op veel aandacht verheugen van historici. Doel van deze aandacht is vaak het verklaren van het succes van het gewest tijdens de Nederlandse Opstand, naast de geweldige economische opbloei aan het einde van die eeuw. James Tracy, hoogleraar aan de Universiteit van Minnesota, heeft aan deze verklaringen al een aantal belangrijke bijdragen geleverd. Hij liet in eerdere werken zien hoe de regenten van de belangrijkste Hollandse steden in de eerste helft van de eeuw gewend raakten samen te werken in de Statenvergadering, hoe ze leerden op provinciaal niveau een overheidsschuld te onderhouden en hoe beleid te formuleren dat zoveel mogelijk lokale belangen bevredigde. Dit boek, over Holland in de eerste fase van de Opstand tot circa 1590, is een logisch vervolg hierop en beziet hoe de geleerde vaardigheden een succesvolle militaire verdediging van het gewest tegen het leger van Filips II mogelijk maakten.

Tracy poneert drie centrale stellingen. Ten eerste dat de Staten van Holland een duidelijk oorlogsdoel hadden, namelijk het beschermen van de eigen grenzen en het sluiten van de aanvalsroutes richting het gewest. Daarna ging het ze om het beheersen van de steden langs rivieren als de Rijn om de toegang tot Holland verder te controleren. Het tweede punt is dat onder de opstandige gewesten alleen Holland in de onderzochte periode de financiën had om troepen in het veld te houden. De fiscale lasten groeiden fors, evenals de vraag naar leningen, die op hun beurt weer verdere inkomsten vergden om te kunnen aflossen. Ook Holland had echter nooit genoeg geld en moest geld van pot naar pot schuiven om de oorlog te financieren. De enorme economische expansie maakte de financiering mogelijk. Ten derde stelt Tracy dat de samenwerking onder de Hollandse regenten om tegemoet te komen aan zoveel mogelijk lokale belangen, zich voortzette en uitbreidde. In plaats van de zes grootste steden zetelden nu naast de adel achttien steden in de Staten en formuleerden collectieve doelen. Het kostte de regenten grote moeite om consensus in de Staten en in hun eigen steden te behouden, maar het succesvol weghouden van het krijgsgeweld uit Holland na 1576 verschaftte hen krediet tegen opposanten.

Tracy heeft zijn werk verdeeld in vier chronologische delen van ieder drie hoofdstukken, die elk een van bovengenoemde centrale punten behandelen. Het eerste hoofdstuk behandelt steeds de militair-strategische ontwikkelingen, het tweede de financiën en het derde de politiek. Terecht concludeert de auteur dat al in de benarde jaren 1572-1576, toen Holland er met Zeeland alleen voor stond, een meer reguliere betaling van de soldaten de sleutel was tot de succesvolle verdediging. De soldaten